

Universum Historiae et Archeologiae
The Universe of History and Archeology
Універсум історії та археології
Универсум истории и археологии

ISSN 2664–9950 (Print)

ISSN 2707–6385 (Online)

2020. Vol. 3(28). Issue 1, pp. 70–80

doi 10.15421/26200106

<http://www.uha.dp.ua>

УДК378.4–057.875:37(477.63) ІНО:321.64»192»

Студентство Катеринославського інституту народної освіти в умовах формування тоталітарної системи

О. Б. Комарницький

доктор історичних наук, доцент

ORCID: 0000–0002–1012–3683

kob-1974@ukr.net

*Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка,
вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський,
Хмельницька область, Україна, 32300*

Л. М. Комарницька

кандидат філологічних наук

ORCID: 0000–0002–6742–8314

kob-1974@ukr.net

*Подільський спеціальний навчально-
реабілітаційний соціально-економічний коледж
вул. Годованця, 13, м. Кам'янець-Подільський,
Хмельницька область, Україна, 32300*

І. М. Завадська

кандидат історичних наук, доцент

ORCID: 0000–0002–7680–9514

irynazavadska80@gmail.com

*Подільський державний
аграрно-технічний університет,
вул. Шевченка, 13, м. Кам'янець-Подільський,
Хмельницька область, Україна, 32300*

Анотація. *Мета статті* – спираючись на доробок попередників, наявну джерельну базу, показати формування студентського складу Катеринославського ІНО (КІНО), навчальну, наукову, громадсько-політичну діяльність студентів цього вишу, їхнє матеріальне

становище. *Методи дослідження:* історико-генетичний, історико-порівняльний, історико-типологічний, проблемно-хронологічний. *Основні результати та наукова новизна:* вперше комплексно подано основні характеристики студентського складу, проаналізовано навчальну, наукову, громадсько-політичну діяльність студентів КІНО. *Практичне значення:* у процесі дослідження створено системну фактологічну базу для порівняльного аналізу діяльності інститутів народної освіти та аналізу статистичних даних їх студентського складу. *Оригінальність* дослідження ґрунтується на широкому колі використаних джерел та їхньому аналітико-синтетичному опрацюванні. *Тип статті:* теоретична, дослідницька. *Основні результати.* Проаналізовано динаміку зміни студентського складу інституту, який формувався через систему відряджень. У перші роки десятиліття більшовикам не вдалося реалізувати свої ідеї про домінування серед молоді робітників і селян, членів КП(б)У і КСМУ. Досить оригінальним був і розподіл студентів за національністю, серед яких практично було порівну українців, євреїв і росіян. Можливо, через це не вдалося повністю українізувати виш. Частина студентів займалися науковою роботою. Влада намагалася нав'язати молоді марксистсько-ленінську ідеологію. Однак робота була не ефективною насамперед через те, що у перші роки десятиліття комуністи та комсомольці через свою нечисленність не могли створити свої осередки. Громадська робота концентрувалася у студентському клубі. Функціонували студентські профспілкові організації, осередки добровільних товариств. Студенти шефствували над підрозділами Червоної армії, проводили кампанії ліквідації неписьменності. Складним було матеріальне становище молоді. Важко було забезпечити її житлом, стипендіями, харчуванням, медичною допомогою.

Ключові слова: відрядження, прийом, гурток, осередок, шефство, стипендія.

Надійшла до редколегії 04.03.2020

Прорецензована 24.03.2020

Рекомендована до друку 06.05.2020

Universum Historiae et Archeologiae
The Universe of History and Archeology
Універсум історії та археології
Универсум истории и археологии

ISSN 2664–9950 (Print)

ISSN 2707–6385 (Online)

2020. Vol. 3(28). Issue 1, pp. 70–80

doi 10.15421/26200106

<http://www.uha.dp.ua>

УДК378.4–057.875:37(477.63) ІНО:321.64»192»

Студенчество Екатеринославского института народного образования в условиях формирования тоталитарной системы

А. Б. Комарницкий

доктор исторических наук, доцент

ORCID: 0000–0002–1012–3683

kob-1974@ukr.net

*Каменец-Подольский национальный
университет имени Ивана Огиенко,
ул. Огиенко, 61, г. Каменец-Подольский,
Хмельницкая область, Украина, 32300*

Л. Н. Комарницкая

кандидат филологических наук

ORCID: 0000–0002–6742–8314

kob-1974@ukr.net

*Подольский специальный учебно-
реабилитационный социально-экономический
колледж
ул. Годованца, 13, г. Каменец-Подольский,
Хмельницкая область, Украина, 32300*

И. М. Завадская

кандидат исторических наук, доцент

ORCID: 0000–0002–7680–9514

irynazavadska80@gmail.com

*Подольский государственный аграрно-
технический университет,
ул. Шевченко, 13, г. Каменец-Подольский,
Хмельницкая область, Украина, 32300*

Аннотация. Цель статьи – опираясь на наследие предшественников, имеющуюся базу источников, показать формирование студенческого состава Екатеринославского ИНО (КИНО), учебную, научную, общественно-политическую деятельность студентов этого вуза,

их материальное положение. *Методы исследования:* историко-генетический, историко-сравнительный, историко-типологический, проблемно-хронологический. *Основные результаты и научная новизна:* впервые комплексно представлены основные характеристики студенческого состава, проанализированы учебная, научная, общественно-политическая деятельность студентов КИНО. *Практическое значение:* в процессе исследования создано системную фактологическую базу для сравнительного анализа деятельности институтов народного образования и анализа статистических данных их студенческого состава. *Оригинальность исследования* основывается на широком круге использованных источников и их аналитико-синтетической обработке. *Тип статьи:* теоретическая, исследовательская. *Основные результаты.* Проанализирована динамика изменения студенческого состава института, который формировался через систему командировок. В первые годы десятилетия большевикам не удалось реализовать свои идеи о доминировании среди молодежи рабочих и крестьян, членов КП(б)У и КСМУ. Достаточно оригинальным было распределение студентов по национальности, среди которых практически было поровну украинцев, евреев и русских. Возможно, из-за этого не удалось полностью украинизировать вуз. Часть студентов занимались научной работой. Власть пыталась навязать молодежи марксистско-ленинскую идеологию. Однако работа была не эффективной, прежде всего, потому, что в первые годы десятилетия коммунисты и комсомольцы из-за своей малочисленности не могли создать свои ячейки. Общественная работа концентрировалась в студенческом клубе. Функционировали студенческие профсоюзные организации, ячейки добровольных обществ. Студенты шефствовали над подразделениями Красной армии, проводили кампании ликвидации неграмотности. Сложным было материальное положение молодежи. Трудно было обеспечить ее жильем, стипендиями, питанием, медицинской помощью.

Ключевые слова: командировки, прием, кружок, центр, шефство, стипендия.

Поступила в редколлегию 04.03.2020

Прорецензирована 24.03.2020

Рекомендована в печать 06.05.2020

Universum Historiae et Archeologiae
The Universe of History and Archeology
Універсум історії та археології
Универсум истории и археологии

ISSN 2664–9950 (Print)

ISSN 2707–6385 (Online)

2020. Vol. 3(28). Issue 1, pp. 70–80

doi 10.15421/26200106

<http://www.uha.dp.ua>

LCC DK508.48

**Students of Katerynoslav Institute
of Public Education in the context
of the totalitarian system formation**

O. B. Komarnitskyi

Sc. D. (History), Associate Professor

ORCID: 0000–0002–1012–3683

kob-1974@ukr.net

Kamianets-Podilskyi

*Ivan Ohienko National University,
Ohienka St., 61, Kamianets-Podilskyi,
Khmelnyskyi region, Ukraine, 32300*

L. M. Komarnitska

Ph. D. (Philology)

ORCID: 0000–0002–6742–8314

kob-1974@ukr.net

*Podilskyi Special Educational-Rehabilitation
Socio-Economic College*

*Hodovantsia St., 13, Kamianets-Podilskyi,
Khmelnyskyi region, Ukraine, 32300*

I. M. Zavadzka

Ph. D. (History), Associate Professor

ORCID: 0000–0002–7680–9514

irynazavadzka80@gmail.com

State Agrarian and Engineering

University in Podileia,

*Shevchenka St., 13, Kamianets-Podilskyi,
Khmelnyskyi region, Ukraine, 32300*

Abstract. *The purpose of the article is to show the formation of the student body of Katerynoslav Institute of Public Education (KIPE) relying on the legacy of the predecessors and the existing sources; to highlight educational, scientific and socio-political activities of*

KIPE students; to reveal their financial situation. Research methods: historical-genetic, historical-comparative, historical-typological, problem-chronological. Main results and scientific novelty: the main characteristics of the student body are comprehensively presented, the educational, scientific and socio-political activities of KIPE students are analyzed for the first time. Practical significance: in the process of research, a systematic factual base is created for a comparative analysis of the activities of public education institutions and analysis of statistical data of their student body. The originality of the study is based on a wide range of sources used and their analytical and synthetic processing. Article type: theoretical, research. Principal results. The dynamics of changes in the student body of the institute, which was formed through a system of business trips, is analyzed. In the first years of the decade, the Bolsheviks failed to realize their ideas of dominance among the youth, workers, peasants, KP(b)U and KSMU members. The distribution of students by nationality was also quite original. There were almost equally Ukrainians, Jews and Russians among them. Perhaps because of this, it was not possible to ukrainize the university completely. Some students were engaged in scientific work. The authorities tried to impose the Marxist-Leninist ideology on young people. However, this work was not effective, primarily because in the first years of the decade, the Communists and Komsomol members could not create their own centers because of their small numbers. Community work was concentrated in the student club. Student trade union organizations and centers of voluntary societies functioned. Students patronized units of the Red Army, conducted campaigns to eliminate illiteracy. The financial situation of the youth was difficult. It was difficult to provide students with housing, scholarships, food, and medical care.

Keywords: business trip, reception, circle, center, patronage, scholarship.

Received 04.03.2020

Reviewed 24.03.2020

Accepted 06.05.2020

Постановка проблеми. Значну увагу в нашому суспільстві в різні періоди його функціонування влада приділяла підготовці кваліфікованих педагогічних кадрів. Успіхи у розвитку школи, зокрема радянської, залежали від учителя – центральної фігури навчального і виховного процесу. Тож цілком закономірно, що державні й партійні органи прагнули піднести роль учителя в житті суспільства, поліпшити його підготовку. Саме учителі мали нести і вкорінювати в маси учнівства, міські й сільські громади наріжні ідеї тогочасного тоталітарного радянського суспільства. Особливо це відчутно було у 20-ті рр. ХХ ст., коли відбувалася модернізація системи початкової та середньої освіти, що вимагала невідкладних заходів у вирішенні проблеми забезпечення навчальних закладів кваліфікованими фахівцями, брак яких відчувався в усіх без винятку регіонах, у т. ч. і Катеринославщини. Хронологічні межі статті охоплюють 1921 р., коли у Катеринославі шляхом об'єднання місцевого університету, який діяв у 1918–1920 рр., і учительського інституту створили ІНО. Верхня межа стосується подій 1926 р., коли Катеринослав перейменували на Дніпропетровськ.

Історіографія. Досліджувана проблема лише частково вивчалася в працях вчених. Власне історія Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара періоду 1920-х рр. вивчена фрагментарно. Зокрема, у колективному виданні «Історія Дніпропетровського національного університету» подано основні віхи з історії студентства досліджуваного періоду: подано окремі факти щодо соціального складу молоді, діяльності партійного і профспілкового осередків, кількісного складу комсомольців, роботу педагогічного і біолого-експериментального гуртків (Історія Дніпропетровського..., 2003). Історик С. П. Падун у своїй праці проаналізувала викладання історичних дисциплін у КІНО, наприклад, історії місцевого краю. Вчена розповіла ще й про роботу соціально-історичного гуртка (Падун С. П., 2002). Декілька фактів ми почерпнули і з статті Л. В. Задорожної «Проблеми становлення педагогічної інтелігенції та її роль в соціокультурному просторі Дніпропетровщини в умовах трансформації українського суспільства в 20-х рр. ХХ ст.» (Задорожна Л. В., 2008). Дещо ґрунтовніше висвітлено історичний поступ університету у першій половині 30-х рр. Наприклад, історики В. С. Савчук, Н. М. Кушлакова, О. Л. Рябенко у 2019 р. опублікували статтю під назвою «Дніпропетровський інститут соціального виховання: виникнення, трансформації, наслідки» (Савчук В. С., 2019). Низка історичних фактів з життя студентства КІНО містяться у нашій монографії (Комарніцький, О. Б., 2017). Все ж комплексно означена у темі статті проблема комплексно не вивчалася.

Джерельна база дослідження. Стаття базується переважно на архівних джерелах, які зберігаються у фондах ЦДАВО і ЦДАГО України, Держархіві Дніпропетровської області, тогочасній періодиці.

Мета статті: спираючись на доробок попередників, наявну джерельну базу показати формування студентського складу Катеринославського ІНО, навчальну, наукову, громадсько-політичну діяльність студентів цього вишу, їхнє матеріальне становище.

Виклад основного матеріалу. У 1920-ті рр. більшовики особливу увагу звернули на виховання нового типу учителя, здатного слухняно виконувати вказівки і стати в майбутньому «будівником соціалізму» в країні. Для реалізації цієї програми влада взяла рішучий курс на пролетаризацію вищої школи, складовою частиною якого було «поліпшення» соціального складу студентства. У першій половині 1920-х рр. широко використовувалася система відряджень на навчання партійними, комсомольськими, профспілковими, військовими організаціями, комітетами незаможних селян. Водночас мали місце випадки, коли кількість відряджених перевищувала план прийому. Наприклад, у КІНО у 1923 р. за відрядженнями вступали 244 особи, однак за браком місць на цільові місця зарахували тільки 209 (Матеріали про роботу Катеринославського інституту..., арк. 75).

Практикувалося бронювання у вищих місць за Радою національних меншин ВУЦВК. Наприклад, у 1926 р. КІНО зобов'язали зарахувати одного німця (Документи про культосвітню роботу..., арк. 100).

Загалом, у 1921 р. план прийому студентської молоді до ІНО становив 555 студентів (Переписка с Главполитпросветом..., арк. 77), а в 1922 р. – 850, у т. ч. на факультет професійної освіти – 650, соціального виховання – 200 (Переписка с Главполитпросветом..., арк. 79). На жаль, обмаль даних про кількість зарахованих абітурієнтів. Відомо, що у 1925 р. студентський склад інституту поповнився 267 новоспеченими першоккурсниками (Матеріали про стан та роботу інститутів..., арк. 424).

У порівнянні з іншими вишами (індустріально-технічними, соціально-економічними і сільсько-господарськими), які могли забезпечити кращі матеріальні умови і кар'єрний ріст, показники, охочих здобути професію вчителя було значно менше. Сучасник тих подій М. Зотін у своїй праці «Педагогічна освіта на Україні» змушений був констатувати, що «до педагогічних ВУЗів молодь ішла здебільшого через те, що їй або ніде вчитися («командировки до іншого ВУЗу не одержав» – звичайна відповідь багатьох іновців), або користуються педвишами, щоби взагалі вчитися, одержувати знання, і тільки знання, не цікавлячись питанням,

до чого потім ці знання будуть прикладені» (Зотін, М., 1926, с. 89). З КІНО інформували, що «...бажаючих вступати у ВІНО дуже мало. Це пояснюється тим, що ВІНО дає спеціальність (педагогіка), яка, на дивлячись на свою важкість, оплачується дуже низько. Робітники також намагаються не йти туди, не бажаючи позбутися своєї пролетарської чистоти. Більш охоче йдуть у ВІНО незаможники...» (Історія Дніпропетровського..., 2003, с. 47).

У першій половині 1920-х рр. мали місце кампанії так званих «чисток» студентів, які за своїм соціальним походженням не мали довіри з боку чинного режиму. У серпні 1921 р. у Катеринославі напередодні першої «чистки» опублікували відгук, у якому закликали не йти на ререєстрацію: «Товариші студенти! Під приводом вилучення буржуазії... виключають кращих студентів. І ці нові інквізитори вносять п'їтму в студентське життя... Товариші студенти! Ви як один не повинні йти на реєстрацію, поки не будуть скасовані індивідуальні допитування...». За приклад брали Харків і Москву, де студенти показали, що гоніння неприпустиме в студентському житті. Тоді ж студенти «робітничого класу» направили комісії, що проводила чистку, гнівного листа, у якому погрожували, що «якщо ви не скасуєте своїх індивідуальних допитувань, тоді ми підемо на жертви і доведемо вашу несправедливість щодо виключених студентів». Вони зазначали, що своїми діями комісія штовхала відрахованих студентів на шлях злочинів проти радянської влади і змушувала зневірюватися у «роботі робітничо-селянської влади як самої справедливої». Насамкінець, містилося категоричне: «Ви сліпі і глухі і забуваєте, що готуєте нових ворогів, вони будуть мститися на кожному кроці... Не викликайте заворушень серед студентів» (Реабілітовані історією, 2009, с. 120). Щодо відрахованих того року студентів, то нам не вдалося віднайти відповідних даних. Натомість, навесні 1923 р. заклад вищої освіти змушений був покинути 61 студент (Матеріали про роботу Катеринославського інституту..., арк. 71), восени 1924 р. – 178 (22,8 % від загальної кількості) (Переписки с Наркомпросом..., арк. 129).

Інтереси відрахованих захищала Центральна комісія зі студентських справ при НКО УСРР. 13 січня 1925 р. Я. Ряппо у доповідній записці ЦК КП(б)У зазначав, що «апелювали буквально всі (особливо спекулянтський, міщанський елементи)», проходячи 2–3 інстанції (Переписка с Наркомосом..., арк. 28). Серед них і студенти КІНО. Наприклад, у 1924–1925 н. р. вони подали 24 апеляції, з яких 5 студентів відновили у їхніх правах повністю, 4 – умовно (Переписки с Наркомпросом..., арк. 129). Утім, перші подібні приклади відносяться ще до весни 1923 р., коли по-

вернулися до аудиторій 15 із 61 відрахованих студентів (Матеріали про роботу Катеринославського..., арк. 71).

За чисельністю студентів КІНО входив до першої трійки, поступаючись за цим показником лише Харківському та Київському ІНО. У першому триместрі 1921–1922 н. р. тут студіювали 1389 студентів, другому – 1531, у 1922–1923 н. р. – 1149, у першому триместрі 1923–1924 н. р. – 854, другому – 824, у 1924–1925 н. р. – відповідно 1184 і 832, у 1925–1926 н. р. – 993 і 1039 (Матеріали про роботу Катеринославських інститутів..., арк. 82–82 зв.; Матеріали про стан і роботу педагогічних..., арк. 32 зв.; Матеріали про роботу Катеринославського інституту..., арк. 90; Річні звіти інститутів..., арк. 399 зв., 448; Переписка с ЦК КП(б)У..., арк. 18–19 зв.; Народня освіта України, 1926, с. 22–23; Історія Дніпропетровського..., 2003, с. 44, 56; Майборода В. К., 1992, с. 47).

У деяких джерелах знаходимо малоімовірну інформацію про чисельність студентства. Наприклад, у виданні «Днепропетровску – 200 лет. 1776–1976» ідеться, що у вересні 1921 р. у КІНО навчалися 5022 студенти (Днепропетровску – 200 лет, 1976, с. 174). У колективному виданні «Історія міста Дніпропетровська» (Історія міста Дніпропетровська, 2006, с. 399), а також статті Л. В. Задорожної подано дані про 2 677 студентів (Задорожна Л. В., 2008, с. 358).

Нам вдалося віднайти дані про соціальний, партійний, національний і статевий склад молоді. Наприклад, восени 1923 р. за соціальною ознакою робітників було 9,9 %, селян – 22,6 %, службовців – 45,2 % (Матеріали про роботу Катеринославського інституту..., арк. 90). У виданні «Історія Дніпропетровського національного університету» наведено дані про соціальний склад першокурсників. У 1922–1923 н. р. робітники становили 5,7 %, селяни – 17 %, службовці – 66 % (Історія Дніпропетровського, 2003, с. 48). Цікаво, що серед зарахованих до педвишу були і т. зв. «політемігранти». Наприклад, у 1925–1926 н. р. до ІНО зарахували П. Войтяка, М. Казіна, Жихорка, Юрківа (Положення та інструкції..., с. 100–102).

Щодо партійного складу, то відсоток комуністів і комсомольців серед студентської молоді був незначним. За нашими підрахунками, за цим показником КІНО був на останньому місці серед 12 інститутів народної освіти. У 1922–1923 н. р. тут навчалися 5 комуністів і 12 комсомольців (Положение о высших учебных заведениях..., арк. 60), у листопаді 1923 р. – відповідно 33 (4,8 % від загальної кількості студентів) і 12 (1,7 %) (Переписка с ЦК КП(б)У..., арк. 18–19 зв.), у 1925–1926 н. р. – 77 (7,4 %) і 15 (1,4 %) (Річні звіти інститутів..., арк. 399 зв.).

Що стосується національного складу, то тут спостерігається певний паритет. Навесні 1924 р. українців було 34,5 %, євреїв – 33,8 %, росіян – 26,7 % (Протоколи засідань..., арк. 66 зв.). Невдовзі українців стало значно більше. У 1925–1926 н. р. їх питома вага зросла до 53,9 %, а інших національностей, навпаки, зменшилася: росіян – до 15,4 %, євреїв – до 26,1 % (Річні звіти інститутів..., арк. 399 зв.). За статевим складом спочатку переважали жінки, а з середини десятиліття – чоловіки. Наприклад, у 1924–1925 р. чоловіки становили 48,3 %, жінки – 51,7 % (Народня освіта України, 1926, с. 22–23), у 1925–1926 н. р. – відповідно 55,6 % і 44,4 % (Річні звіти інститутів..., арк. 399 зв.).

На жаль, обмаль інформації про навчальну діяльність молоді. У статистичному збірнику «Народня освіта України на 1 січня 1925 р.» йдеться про стан впровадження української мови у вишах. На той час, відповідно до офіційних даних, українською мовою навчання велося у 4 ІНО, українсько-російською – у 7 ІНО, у т. ч. у КІНО (Народня освіта України, 1926, с. 22–23).

Представники студентської молоді обстоювали навчальні, соціально-економічні й побутові інтереси своєї корпорації у відповідних комісіях інституту. Наприклад, у 1922–1923 н. р. студентські курії в радах факультетів та предметних комісіях виступали проти навчального перевантаження студентів і вимагали від керівництва вишів дотримуватися встановленої НКО норми тижневого аудиторного навантаження студентів (36 год.). У разі, коли ці норми порушувались і адміністрації вишу відмовлялися від діалогу зі студентськими куріями, останні звертались за захистом своїх прав до органів державної влади й управління (Кравчук, Х., 2009, с. 33–34; Липинский, В. В., 1991, с. 74–76).

ІНО формував свої бази практики. Наприклад, на початку 20-х рр. у структурі вишу був дитсадок (Матеріали про роботу Катеринославських інститутів..., арк. 102). Мали місце випадки, коли у деяких школах не досить приязно ставилися до практикантів (Зотін, М., 1926, с. 130).

Студенти намагалися вивчити досвід роботи своїх колег з інших вишів. Наприклад, навесні 1924 р. молодь КІНО з екскурсією побувала у Ніжинському ІНО. Під час поїздки викладачі та студенти ознайомилися із досвідом застосування у Ніжині «дальтон-планівського» методу навчання (Матеріали про учбово-виховну роботу..., арк. 135, 139 зв.).

Частина студентської молоді виявляла інтерес до науки, що спонукало її до науково-дослідної діяльності, зокрема, у складі науково-дослідних кафедр, запроваджених відповідно до постанови РНК УСРР «Про утворення науково-дослідних кафедр» від 2 грудня 1921 р. (Ткаченко, В. В., 2009, с. 75).

Їхньою метою було залучення до науково-дослідної роботи молодих дослідників, «розробка під керівництвом найбільш видатних учених наукових проблем, а також підготовка до наукової і педагогічної діяльності осіб, що мали потяг до наукової діяльності і необхідні для цього знання і здібності» (Дем'янчук, Г. С., 2010, с. 171; Регейко, І. Ю., 2010, с. 113). У 1924–1925 н. р. при КІНО було дві таких кафедри (Бакіров, В. С., 2006, с. 123).

Студентство інституту зацікавилася краєзнавчою проблематикою. Цьому сприяло те, що у виші з'явився курс історії місцевого краю (викладач – видатний український історик Д. Яворницький) (Падун, С. П., 2002, с. 315). Для майбутніх учителів одним із пріоритетів мала стати робота у складі педагогічного гуртка, який виник у жовтні 1921 р. Він працював недовго: у 1921–1922 н. р. і в першому семестрі 1922–1923 н. р. (Історія Дніпропетровського..., 2003, с. 46). Згодом його відновили як гурток соціального виховання, який діяв під керівництвом проф. М. Даденкова. У 1925–1926 н. р. він налічував 150 членів (Річні звіти інститутів..., арк. 412 зв., 458). 3 січня 1923 р. діяв також біолого-експериментальний гурток (Історія Дніпропетровського..., 2003, с. 46).

Восени 1923 р. виник соціально-історичний гурток, головою якого обрали М. Злотникова. Гурток складався з 5 секцій: історії України (керівники – І. Степанів, Д. Яворницький, В. Пархоменко), історії Росії (М. Злотников), археології (Д. Яворницький), революційних рухів (М. Лебський), літератури (Ю. Фохт, С. Ціммерман) (Падун, С. П., 2002, с. 318). У 1926–1927 н. р. до його складу входили 40 осіб (Річні звіти інститутів..., арк. 458). У середовищі студентів-істориків працювали семінари вищого типу. Наприклад, у 1924–1925 н. р. історичним семінаром, як і гуртком, керував проф. М. Злотников. Він проводив зі студентами семінари з історії революції 1905–1907 рр., робітничого і селянського рухів на Півдні України. До складу семінару з історії України входили 10 студентів, якими керував В. Пархоменко. Робота проводилася за такими темами: «Колонізація Полтавщини в XV–XVI ст.», «Україна за часів Хмельниччини та Виговського», «Еволюція міста на Україні в XVII–XVIII ст.», «Селянство в XVII ст.», «Колонізація Півдня України», «Соціально-економічна організація Січі», «Кирило-Мефодіївське братство», «Махновщина». Д. Яворницький поглиблював знання студентів з курсу «Джерела до історії запорозьких козаків» (Падун, С. П., 2002, с. 317–318). У 1925–1926 н. р. у складі семінару з історії України здобували знання 7 студентів, історії Росії – 10. Діяв також мовний семінар, заняття у якому в 1925–1926 н. р. відвідували 10 студентів (Річні звіти інститутів..., арк. 414).

Для вирішення завдань приведення студентів у відповідність до вимог радянської системи, нав'язування марксистсько-ленінської ідеології у вишах почали створювати осередки КП(б)У. На листопад 1922 р. у КІНО парторганізація вже функціонувала. Наприкінці року її об'єднали з осередком медінституту. Мотиви такого кроку пояснювалися тим, що тоді в ІНО було лише 5 комуністів (Положение о высших учебных заведениях..., арк. 60–61зв.). У вересні 1924 р. діяльність окремого партосередку відновили. У вересні 1924 р. у виші парторганізація вже налічувала 83 особи, а у 1925–1926 н. р. – 157 (Історія Дніпропетровського..., 2003, с. 48–49).

Подібною була ситуація і з комсомольським осередком. У зв'язку з малочисельністю комсомольців (у 1921–1922 н. р. – 12 (Положение о высших учебных заведениях..., арк. 60), у 1922–1923 н. р. – 15 (Історія Дніпропетровського..., 2003, с. 49)) було створено осередок, до складу якого увійшли комсомольці різних установ, закладів та організацій. Цей осередок вів боротьбу з організацією Російської соціал-демократичної спілки робітничої молоді, яка діяла в місті (Прилуцький, В. І., 1994, с. 13).

Серед заходів, якими опікувалися компартійний та комсомольський осередки з метою виховання у студентів марксистсько-ленінського світогляду, особливе значення надавалося організації політичних гуртків. Зокрема, у 1922–1923 н. р. у виші започаткували марксистський гурток (Положение о высших учебных заведениях..., арк. 60). Водночас катеринославські «політгуртківці» не виявляли особливої активності. У цьому контексті варто зазначити, що першому триместрі 1925–1926 н. р. відвідуваність занять становила лише 35–38 % (Протоколи вузовських ячеек..., арк. 150). Частина студентів байдуже поставилися до антирелігійної діяльності, вважали її «зайвою витратою часу» (Б-ський, А., 1928, с. 4). Наприклад, 24 лютого 1926 р. на засіданні бюро осередку КП(б)У КІНО йшлося про те, що антирелігійний гурток нічого не робив, тому його потрібно було ліквідувати (Протоколи вузовських ячеек..., арк. 150).

Важливою складовою буття студентської молоді виступала громадська діяльність, яка значною мірою концентрувалася у студентському клубі, який був центром громадсько-виховної, політично-освітньої і культурної роботи у виші. Історик В. Липинський встановив, що перші студентські клуби виникли восени 1921 р. в Харкові, Одесі та Катеринославі (Липинский, В. В., 1991, с. 107). При клубі КІНО працювали різноманітні гуртки. У лютому 1926 р. діяли хорівий, драматичний, антирелігійний, художній, музичний, спортивний гуртки (Протоколи вузовських ячеек..., арк. 150).

З осені 1922 р. почали функціонувати студентські профспілкові організації. У 1922–1923 н. р. се-

ред студентів було 978 членів профспілки (Аксакова, Н., 2012, с. 116). Упродовж 1923–1924 н. р. профспілкову організацію об'єднали зі студентським комітетом і створили на їхній базі виконавче бюро профсекцій у складі 7 осіб. У другому триместрі 1923–1924 н. р. профспілка об'єднувала 541 студента (63,9 % від загальної кількості студентів). Крім робітничих профсекцій, у середовищі студентства діяла нечисленна секція КНС. У 1923–1924 н. р. вона налічувала 48 членів. Для порівняння: у Київському ІНО було 273 комнезамівці (Протоколи засідань бюро..., арк. 71).

В інституті діяли осередки масових добровільних товариств культурно-освітнього напрямку, що ставили своєю метою сприяння партії і державі у реалізації завдань культурної революції. Серед них – осередок товариства «Тсоавіахіму», який у лютому 1926 р. налічував 452 члени (Протоколи вузовських ячеек..., арк. 149). Важливою складовою військової підготовки тоді розглядалася фізична культура і спорт. На 24 лютого 1926 р. спортгурток об'єднував 70 членів. Загалом, маємо констатувати, що у фізкультурну і спортивну роботу було «втягнуто» далеко не всіх студентів. Однією з причин була недостатня матеріальна база. У КІНО працював спортивний гурток, однак він не мав спортзалу. Тому його члени змушені були ходити займатися до гірничного інституту (Протоколи вузовських ячеек..., арк. 150).

З 1924 р. у педвиші діяв осередок товариства «Культурного єднання із селом» («Культзмичка»), основною метою якого було піднесення культурного рівня на селі. У лютому 1926 р. він мав 60 членів. Гуртківці шефствували над с. Кулебівка. Вони організовували школи, сільбуди, хати-читальні, бібліотеки, гуртки, лікнепи, екскурсії селян до міста, сприяли роботі вчителів, допомагали під час посівних кампаній тощо (Протоколи вузовських ячеек..., арк. 149).

Значною популярністю серед молоді користувалися стінгазети, які видавали «за гарячими слідами». Катеринославські студенти публікували газету «Молодий лєнінець» (Протоколи засідань бюро..., арк. 71).

З початку 1920-х рр. студентів залучали до шефства над підрозділами Червоної армії, зокрема, над 89-м Чонгарським полком. Вони допомагали військовикам створювати гуртки, зокрема російської мови, математики та географії (Я. С., 1923, с. 93).

Студенти брали участь у кампанії ліквідації неписьменності серед дорослого населення. Практичну роботу молоді координував осередок товариства «Геть неписьменність». У другому триместрі 1925–1926 н. р. він охопив своєю роботою 575 членів (Протоколи вузовських ячеек..., арк. 149).

Досить складним було матеріальне становище молоді. Непросто було забезпечити її житлом.

У зв'язку з цим 22 вересня 1925 р. ректор ІНО Кашкаров просив Укрголовпрофосвіту дати згоду не приймати першокурсників, оскільки їх не було де розселити (Матеріали про стан та роботу інститутів..., арк. 423–424). Мізерна кількість студентів отримували стипендії. На листопад 1924 р. стипендіями забезпечили 135 студентів з 832 (16,2 % від загальної кількості) (Ляпіна, О. В., 2008, с. 269).

Досить гостро стояло питання з харчуванням молоді, яка не могла не відчувати катастрофічних наслідків голоду 1921–1923 рр. Для поліпшення становища органи державної влади запровадили дворазове місячне забезпечення студентів-стипендіатів продовольчими пайками, енергетична цінність яких була низькою. Зокрема, у КІНО у 1921 р. пайок отримував 661 студент (близько 50 % від загальної кількості) (Матеріали про роботу Катеринославських інститутів..., арк. 82 зв).

У вишівських містах відкривалися лікарні, поліклініки, які були на балансі Комітетів поліпшення побуту студентства, один із яких наприкінці 1922 р. виник у КІНО (Аксакова, Н., 2012, с. 117). Вони намагалися вирішити питання щодо надання медичної допомоги студентству. Частину коштів на їх утримання виділяв Народний комісаріат охорони здоров'я УСРР. Катеринославських студентів обслуговували також у лікарні організації «Робмед» і губернській лікарні, за послуги яких потрібно було заплатити по 25 коп. (Переписка с Наркомосом..., арк. 49).

Матеріальну і трудову допомогу молоді надавали каси взаємодопомоги, які виникли у березні-квітні 1921 р. Одну з перших кас, поряд із Полтавським і Одеським ІНО створили студенти Катеринославського педвишу. Вони розробили статут КВД (Аксакова, Н., 2012, с. 118). Адміністрація вишу для покращення матеріального становища студентів йшла їм назустріч, корегуючи хід навчального процесу. Зокрема, у 1921–1922 н. р. заняття відбувалися після обіду. У першій половині дня вони підзаробляли на прожиття, оскільки частина молоді мала сім'ї (Матеріали про стан і роботу педагогічних учбових закладів..., арк. 32зв.).

Результати. Вперше комплексно розглянуто формування студентського складу, навчальну, наукову, громадсько-політичну діяльність студентів Катеринославського ІНО, їхнє матеріальне становище. Проаналізовано динаміку зміни студентського складу інституту, який формувався через систему відряджень. Контингенти студентів були не значними, оскільки більшість абітурієнтів вступали у виші, які могли б забезпечити кращі матеріальні умови і кар'єрний ріст, чого не скажеш про педагогічні ЗВО. У перші роки десятиліття більшовикам не вдалося реалізувати свої ідеї про домінування серед молоді робітничо-селянського і комуністично-комсомольського прошарку. Досить оригінальним був і розподіл студентів за національністю, серед яких практично було порівну українців, євреїв і росіян. Можливо, через це не вдалося повністю українізувати виш, і на середину десятиліття навчання велося як українською, так і російською мовами. Частина студентів займалися науковою роботою, насамперед у складі педагогічного та соціально-історичного гуртків.

Влада намагалася нав'язати молоді марксистсько-ленінську ідеологію. Однак робота була не ефективною, насамперед через те, що у перші роки десятиліття комуністи та комсомольці через свою малочисельність не могли створити осередки. Започаткований марксистський гурток не виявляв особливої активності, байдуже студенти поставилися до антирелігійної діяльності. Громадська робота концентрувалася у студентському клубі, при якому працювали різноманітні гуртки. Функціонували студентські профспілкові організації, осередки масових добровільних товариств, зокрема «Тсоавіахіму» і «Кульгзмичка». Студенти видавали стінгазети, шефствували над підрозділами Червоної армії, проводили кампанії ліквідації неписьменності.

Складним було матеріальне становище молоді. Важко було забезпечити її житлом, стипендіями, харчуванням, медичною допомогою. Матеріальну і трудову допомогу студентству надавали каси взаємодопомоги, а також адміністрація вишу.

Бібліографічні посилання

Аксакова, Н., 2012. Формування колективів студентів педагогічних вищих навчальних закладів УСРР у 1920-ті роки. *Схід : Економіка. Історія. Філософія : аналіт.-інформ. журн.* Донецьк : ТОВ «Східний видавничий дім», № 3 (117), трав.-черв., с. 74–77.

Бакіров, В. С., 2006. Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна : віхи історії. *Краєзнавство : наук. журн.* Київ, Кам'янець-Подільський : Зволейко Д. Г., № 1–4, с. 121–125.

Б-ський, А., 1928. Так ставитись до безвірницької роботи не слід. *Червоний кордон*. 25 верес., ч. 110 (486), с. 4.

Дем'янчук, Г. С., Дем'янчук, Б. Г., Дем'янчук, А. Г., 2010. *Українське краєзнавство: сторінки історії*. Київ : Вид. центр «Просвіта».

Дніпропетровську – 200 лет. 1776–1976 : сб. док. и матер., 1976. Київ : Наук. думка.

Документи про культосвітню роботу серед нацменшостей. 18 грудня 1925 р. – 3 вересня 1926 р. Спр. 88. Оп. 1. Ф. 413. Київ : ЦДАВО України. 124 арк.

Задорожна, Л. В., 2008. Проблеми становлення педагогічної інтелігенції та її роль в соціокультурному просторі Дніпропетровщини в умовах трансформації українського суспільства в 20-х рр. XX ст. *Наукові запис-*

ки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : історія : зб. наук. пр. Вінниця : Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського, вип. XIV, с. 356–361.

Зогін, М., 1926. *Педагогічна освіта на Україні*. Харків : Держ. вид-во Укр.

Історія Дніпропетровського національного університету, вид. 3-є, перероб і доп., 2003. Дніпропетровськ : Дніпропетров. нац. ун-т.

Історія міста Дніпропетровська. 2006. Дніпропетровськ : Грані.

Комарніцький, О. Б., 2017. *Студенти-педагоги у модернізації вищої освіти радянської України у 1920–1930-х рр.* Монографія. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня «Рута».

Кравчук, Х., 2009. Організації загальношкільського представництва в УСРР у 1920-ті рр. *Схід : інформ.-аналіт. журн.* Донецьк, № 8 (99), с. 31–35.

Липинский, В. В., 1991. *Кто защитит студента? Студенческие организации Украины : история и современность*. Донецк : редакц.-издат. отдел Донецк. управл. по печати.

Ляпіна, О. В., 2008. Інститути народної освіти (1920-ті – початок 1930-х рр.) : порівняльний аспект. *Наддніпрянська Україна : історичні процеси, події, постаті* : зб. наук. пр. Дніпропетровськ : Дніпропетров. нац. ун-т, вип. 6, с. 263–271.

Майборода, В. К., 1992. *Вища педагогічна освіта в Україні : історія, досвід, уроки (1917–1985 рр.)*. Київ : Либідь.

Матеріали про роботу Катеринославських інститутів народної освіти і теоретичних наук за 1920–21 учбовий рік. 15 січня – 21 грудня 1921 р. Спр. 250. Оп. 2. Ф. 166. Київ : ЦДАВО України. 150 арк.

Матеріали про роботу Катеринославського інституту народної освіти. 3 вересня 1923 р. – 25 листопада 1924 р. Спр. 291. Оп. 3. Ф. 166. Київ : ЦДАВО України. 132 арк.

Матеріали про стан і роботу педагогічних учбових закладів Катеринославської губернії. 1921 р. Спр. 285. Оп. 2. Ф. 166. Київ : ЦДАВО України. 134 арк.

Матеріали про стан та роботу інститутів народної освіти. Т. II. 12 червня – 22 жовтня 1925 р. Спр. 567. Оп. 5. Ф. 166. Київ : ЦДАВО України. 1114 арк.

Матеріали про учбово-виховну роботу Ніжинського інституту народної освіти. 28 листопада 1922 р. – 13 жовтня 1924 р. Спр. 1101. Оп. 2. Ф. 166. Київ : ЦДАВО України. 163 арк.

Народна освіта України на 1 січня 1925 р. Установи професійної та політичної освіти, 1926. *Статистика України. № 76. Серія VII. Статистика народної освіти*, вип. II, т. V. Харків : Центр. стат. управ. УСРР.

Падун, С. П., 2002. Викладання історичних дисциплін у Катеринославському інституті народної освіти (1921–1933 рр.). *Вісник Дніпропетровського університету. Серія : історія і археологія*. Дніпропетровськ : Дніпропетров. нац. ун-т, вип. 10, с. 314–319.

Переписка с Главполитпросветом и Наркомпросом УССР о работе совпартшкол, педагогических курсов, распределении газеты «Помощь голодающим». 2 янва-

ря – 23 декабря 1922 г. Спр. 1467. Оп. 20. Ф. 1. Київ : ЦДАГО України. 234 арк.

Переписка с Наркомосом УССР, СНК УССР, ВУЦИК, ВУСПС, ЦК ЛКСМУ о ликвидации неграмотности, постановке учебно-педагогической работе в учебных заведениях. 2 января – 29 июля 1925 г. Спр. 2009. Оп. 20. Ф. 1. Київ : ЦДАГО України. 172 арк.

Переписка с ЦК КП(б)У об окончивших вузы. Списки студентов-коммунистов и комсомольцев мединститута, института народного образования, горного института. 6 апреля 1923 г. – 25 октября 1924 г. Спр. 1168. Оп. 1. Ф. П. 1. Дніпро : Державний архів Дніпропетровської області. 70 арк.

Переписки с Наркомпросом УССР, СНК УССР, ВУЦИК, ВУСПС, ЦК ЛКСМУ, докладные записки Наркомпроса УССР о выполнении постановлений ЦК КП(б)У, оказании материальной помощи студентам. 5 августа 1925 г. – 8 января 1926 г. Спр. 2010. Оп. 20. Ф. 1. Київ : ЦДАГО України. 167 арк.

Положение о высших учебных заведениях, подготовке курсов для поступающих в вузы, инструкция политкомиссарам вузов. 13 января – 15 декабря 1922 г. Спр. 1513. Оп. 20. Ф. 1. Київ : ЦДАГО України. 106 арк.

Положення та інструкції ВЦРПС про організацію пролетарського студентства. 28 вересня 1925 р. – 22 лютого 1926 р. Спр. 628. Оп. 5. Ф. 166. Київ : ЦДАВО України. 145 арк.

Прилуцький, В. І., 1994. *Молодіжні організації в УСРР в умовах становлення тоталітарного режиму (1920–1927 рр.)*: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.02. Київ.

Протоколи засідань бюро, звіти, доповідні записки та інші матеріали Катеринославського інституту народної освіти. 11 січня – 11 грудня 1924 р. Спр. 633. Оп. 4. Ф. 166. Київ : ЦДАВО України. 221 арк.

Протоколы вузовских ячеек КП(б)У института народного образования. 21 декабря 1925 г. – 30 марта 1926 г. Спр. 473. Оп. 1. Ф. П. 7. Дніпро : Державний архів Дніпропетровської обл. 165 арк.

Реабілітовані історією: у 27 томах. Дніпропетровська область, 2009. Дніпропетровськ : Монолит, кн. 1.

Регейко, І. Ю., 2010. Підготовка наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації в Україні у ХХ – початку ХХІ століття : історіографічні аспекти. *Педагогічний дискурс* : зб. наук. пр. Хмельницький : Хмельницьк. гум.-пед. академ., вип. 7, с. 189–194.

Річні звіти інститутів народної освіти. 11 січня 1925 р. – грудень 1927 р. Спр. 289. Оп. 5. Ф. 166. Київ : ЦДАВО України. 711 арк.

Савчук, В. С., Кушлакова, Н. М., Рябенко, О. Л., 2019. Дніпропетровський Інститут соціального виховання : виникнення, трансформації, наслідки. *Універсум історії та археології*. Дніпро, т. 2 (27), вип. 1, с. 125–139.

Ткаченко, В. В., 2009. Діяльність науково-дослідних кафедр у вищих навчальних закладах та організація галузевої науки в УСРР у 1920–1930 роках. *Гілея : науковий вісник* : зб. наук. пр. Київ: Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, вип. 23, с. 75–83.

Я. С., 1923. Культурное шефство. *Студент революции*. № 6, с. 93.

References

- Aksakova, N., 2012. *Formuvannia kolektyviv studentiv pedahohichnykh vyshchykh navchalnykh zakladiv USRR u 1920-ti roky* [Formation of students groups of pedagogical higher educational institutions of the Ukrainian SSR in the 1920s.]. *Skhid: Ekonomika. Istorii. Filosofii* [East: Economics. History. Philosophy]: analit.-inform. zhurn. Donetsk: TOV «Skhidnyi vydavnychiy dim», № 3 (117), trav.-cherv., pp. 74–77 (in Ukrainian).
- Bakirov, V. S., 2006. *Kharkivskiy natsionalnyi universytet im. V. N. Karazina: vikhly istorii* [V. N. Karazin Kharkiv National University: milestones in history.]. *Kraieznavstvo* [Local history studies]: nauk. zhurn. Kyiv, Kamianets-Podilskiy: Zvoleiko D. H., № 1–4, pp. 121–125 (in Ukrainian).
- B-skyi, A., 1928. *Tak stavtyts do bezvirnytskoi roboty ne slid* [It is not necessary to treat this kind of non-religious work]. *Chervonyi kordon* [Red border]. 25 veres., ch. 110 (486), p. 4 (in Ukrainian).
- Demianchuk, H. S., Demianchuk, B. H., Demianchuk, A. H., 2010. *Ukrainske kraieznavstvo: storinky istorii* [Ukrainian local history studies: history pages]. Kyiv: Vyd. tsentr «Prosvita» (in Ukrainian).
- Dnepropetrovsku – 200 let [Dnepropetrovsk is 200 years old]. 1776–1976: sb. dok. y mater., 1976. Kyiv: Nauk. dumka.
- Dokumenty pro kultosvitniu robotu sered natsemshostei. 18 hrudnia 1925 r. – 3 veresnia 1926 r. [Documents on educational work among national minorities. 18 December 1925–3 September 1926]. File 88. Inventory 1. Fund 413. Kyiv: Tsentrал'nyy derzhavnyy arkhiv vyshchykh orhaniv vlady upravlinnya Ukrayiny (hereafter – TsDAVO Ukrayiny) [Central State Archive of Higher Authorities of Ukraine]. 124 ark. (in Ukrainian).
- Zadorozhna, L. V., 2008. *Problemy stanovlennia pedahohichnoi intelihtentsii ta yii rol v sotsiokulturnomu prostori Dnipropetrovshchyny v umovakh transformatsii ukrainskoho suspilstva v 20-kh rr. KhKh st* [The problems of the pedagogical intelligentsia formation and its role in the sociocultural space of Dnipropetrovsk in the conditions of Ukrainian society transformation in the 20s. of XX century.]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii: istorii: zb. nauk. pr.* [Scientific notes of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskiy State Pedagogical University. Series: history]. Vinnytsia: Vinnyts. derzh. ped. un-t im. M. Kotsiubynskoho, vyp. XIV, pp. 356–361 (in Ukrainian).
- Zotin, M., 1926. *Pedahohichna osvita na Ukraini* [Teacher education in Ukraine]. Kharkiv: Derzh. vyd-vo Ukr (in Ukrainian).
- Istoriia Dnipropetrovskoho natsionalnoho universytetu [History of Dnipropetrovsk National University], vyd. 3-e, pererob i dop., 2003. Dnipropetrovsk: Dnipropetrov. nats. un-t (in Ukrainian).
- Istoriia mista Dnipropetrovska [History of the Dnepropetrovsk city]. 2006. Dnipropetrovsk: Hrani (in Ukrainian).
- Komarnitskyi, O. B., 2017. *Studenty-pedahohy u modernizatsii vyshchoi osvity radianskoi Ukrainy u 1920–1930-kh rr.* [Students-teachers in the modernization of higher education in Soviet Ukraine in the 1920–1930s]. *Monohrafiia. Kamianets-Podilskiy: TOV «Drukarnia «Ruta»* (in Ukrainian).
- Kravchuk, Kh., 2009. *Orhanizatsii zahalnostudentskoho predstavnytstva v USRR u 1920-ti rr.* [Organization of student representation of the Ukrainian SSR in the 1920s]. *Skhid* [East]: inform.-analit. zhurn. Donetsk, № 8 (99), pp. 31–35 (in Ukrainian).
- Lypynskyi, V. V., 1991. *Kto zashchytyt studenta? Studencheskye orhanyzatsyy Ukrayny: ystoryia y sovremennost* [Who will protect the student? Student organizations of Ukraine: history and modernity]. Donetsk: redakts.-yzdat. otel Donetsk. uprav. po pechaty.
- Liapina, O. V., 2008. *Instytuty narodnoi osvity (1920-ti – pochatok 1930-kh rr.): porivnialnyi aspekt* [Institutes of public education (1920s – early 1930s): a comparative aspect]. *Naddniprianska Ukraina: istorichni protsesy, podii, postati* [Naddniprianska Ukraine: historical processes, events, figures]: zb. nauk. pr. Dnipropetrovsk: Dnipropetrov. nats. un-t, vyp. 6, pp. 263–271 (in Ukrainian).
- Maiboroda, V. K., 1992. *Vyshcha pedahohichna osvita v Ukraini: istoriia, dosvid, uroky (1917–1985 rr.)* [Higher pedagogical education in Ukraine: history, experience, lessons (1917–1985)]. Kyiv: Lybid (in Ukrainian).
- Materialy pro robotu Katerynoslavskykh instytutiv narodnoi osvity i teoretychnykh nauk za 1920–21 uchbovyi rik. 15 sichnia – 21 hrudnia 1921 r. [Materials on the work of Katerynoslav Institutes of Public Education and Theoretical Sciences for the 1920–21 academic year. January 15 – December 21, 1921]. File 250. Inventory 2. Fund 166. Kyiv: TsDAVO Ukrayiny. 150 ark. (in Ukrainian).
- Materialy pro robotu Katerynoslavskoho instytutu narodnoi osvity. 3 veresnia 1923 r. – 25 lystopada 1924 r. [Materials on the work of Katerynoslav Institute of Public Education. 3 September 1923–25 November 1924]. File 291. Inventory 3. Fund 166. Kyiv: TsDAVO Ukrayiny. 132 ark. (in Ukrainian).
- Materialy pro stan i robotu pedahohichnykh uchbovykh zakladiv Katerynoslavskoi hubernii. 1921 r. [Materials about the state and work of pedagogical educational institutions of Katerynoslav province. 1921]. File 285. Inventory 2. Fund 166. Kyiv: TsDAVO Ukrayiny. 134 ark. (in Ukrainian).
- Materialy pro stan ta robotu instytutiv narodnoi osvity. T. II. 12 chervnia – 22 zhovtnia 1925 r. [Materials on the state and work of public education institutes. V. II. June 12 – October 22, 1925]. File 567. Inventory 5. Fund 166. Kyiv: TsDAVO Ukrayiny. 1114 ark. (in Ukrainian).
- Materialy pro uchbovo-vykhovnu robotu Nizhynskoho instytutu narodnoi osvity. 28 lystopada 1922 r. – 13 zhovtnia 1924 r. [Materials on educational work of Nizhyn Institute of Public Education. 28 November 1922–13 October 1924]. File 1101. Inventory 2. Fund 166. Kyiv: TsDAVO Ukrayiny. 163 ark. (in Ukrainian).
- Narodnia osvita Ukrainy na 1 sichnia 1925 r. Ustanovy profesiinoi ta politychnoi osvity, 1926 [National education of Ukraine on January 1, 1925. Institutions of professional and political education, 1926]. *Statystyka Ukrainy. № 76. Serii VII. Statystyka narodnoi osvity* [Statistics of Ukraine. № 76. Series VII. Public education statistics], vyp. II, t. V. Kharkiv: Tsentr. stat. uprav. USRR. (in Ukrainian).

Padun, S. P., 2002. *Vykladannia istorychnykh dysyplin u Katerynoslavskomu instytuti narodnoi osvity (1921–1933 rr.)* [Teaching of historical disciplines at Katerynoslav Institute of Public Education (1921–1933)]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Seriya: istoriia i arkeolohiia* [Bulletin of Dnipropetrovsk University. Series: History and Archeology]. Dnipropetrovsk: Dnipropetrov. nats. un-t, vyp. 10, pp. 314–319. (in Ukrainian).

Perepyska s Hlavpolytprosvetom y Narkomprosom USSR o rabote sovpartshkol, pedahohycheskykh kursov, raspredelenyy hazety «Pomoshch holodaiushchym». 2 yanvaria – 23 dekabria 1922 h. [Correspondence with the Glavpolitprosvet and People's Commissars of the Ukrainian SSR in the work of Soviet Party schools, pedagogical courses, and the distribution of the newspaper «Help for the Starving». January 2 – December 23, 1922]. File 1467. Inventory 20. Fund 1. Kyiv: Tsentral'nyy derzhavnyy arkhiv hromadskykh obiednan Ukrainy (hereafter – TsDAHO Ukrainy) [Central State Archive Public Associations of Ukraine]. 234 ark.

Perepyska s Narkomosom USSR, SNK USSR, VUTsYK, VUSPS, TsK LKSMU o lykvydatsyy nehratnosty, postanovke uchebno-pedahohycheskoi rabote v uchebnykh zave deniyakh. 2 yanvaria – 29 yuliia 1925 h. [Correspondence with the People's Commissar of the Ukrainian SSR, SNK of the Ukrainian SSR, VUTsIK, VUSPS, the Central Committee of the Komsomol of Ukraine on the eradication of illiteracy, the formulation of educational and pedagogical work in educational institutions. January 2 – July 29, 1925]. File 2009. Inventory 20. Fund 1. Kyiv: TsDAHO Ukrainy. 172 ark.

Perepyska s TsK KP(b)U ob okonchivshykh vuzy. Spysky studentov-kommunistov y komsomoltsev medynstytuta, ynstytuta narodnoho obrazovanyia, hornoho ynstytuta. 6 aprelia 1923 h. – 25 oktiabria 1924 h. [Correspondence with the Central Committee of the Communist Party (b) of Ukraine about universities graduates. Lists of communist students and Komsomol members of the medical institute, the institute of public education, and the mining institute. April 6, 1923 – October 25, 1924]. File 1168. Inventory 1. Fund P. 1. Dnipro: Derzhavnyi arkhiv Dnipropetrovskoi oblasti. 70 ark.

Perepysky s Narkomprosom USSR, SNK USSR, VUTsYK, VUSPS, TsK LKSMU, dokladnye zapysky Narkomprosa USSR o vypolnenyy postanovleniy TsK KP(b)U, okazanny materyalnoi pomoshchy studentam. 5 avhusta 1925 h. – 8 yanvaria 1926 h. [Correspondence with the People's Commissar of the Ukrainian SSR, SNK of the Ukrainian SSR, VUTsIK, VUSPS, the Central Committee of the Komsomol, the memorandum of the People's Commissariat of the Ukrainian SSR on the implementation of the decisions of the Central Committee of the Communist Party (b) of Ukraine, the provision of material assistance to students. August 5, 1925 – January 8, 1926]. File 2010. Inventory 20. Fund 1. Kyiv: TsDAHO Ukrainy. 167 ark.

Polozhenye o vysshnykh uchebnykh zavedenyakh, podhotovchykh kursakh dlia postupaiushchykh v vuzy, ynsruktsyia polytkomyssaram vuzov. 13 yanvaria – 15 dekabria 1922 h. [Regulations on higher education institutions, preparatory courses for applicants to universities, instruction to political commissars of universities. January 13 – December 15, 1922]. File 1513. Inventory 20. Fund 1. Kyiv: TsDAHO Ukrainy. 106 ark. (in Ukrainian).

Polozhennia ta instruksii VTsRPS pro orhanizatsiiu proletarskoho studentstva. 28 veresnia 1925 r. – 22 liutoho 1926 r. [The provisions and instructions of the All-Union Central Council of Trade Unions on the organization of proletarian students. September 28, 1925 – February 22, 1926]. File 628. Inventory 5. Fund 166. Kyiv: TsDAVO Ukrainy. 145 ark. (in Ukrainian).

Prylutsnyi, V. I., 1994. *Molodizhni orhanizatsii v USSR v umovakh stanovlennia totalitarnoho rezhymu (1920–1927 rr.)* [Youth organizations in the Ukrainian SSR in the conditions of formation of a totalitarian regime (1920–1927)]: avtoref. dys... kand. ist. nauk: 07.00.02. Kyiv. (in Ukrainian).

Protokoly zasidan biuro, zvity, dopovidni zapysky ta inshi materialy Katerynoslavskoho instytutu narodnoi osvity. 11 sichnia – 11 hrudnia 1924 r. [Minutes of bureau meetings, reports, memos and other materials of Katerynoslav Institute of Public Education. January 11 – December 11, 1924]. File 633. Inventory 4. Fund 166. Kyiv: TsDAVO Ukrainy. 221 ark. (in Ukrainian).

Protokoly vuzovskykh yacheek KP(b)U ynstytuta narodnoho obrazovanyia. 21 dekabria 1925 h. – 30 marta 1926 h. [The protocols of the university cells of the CP (b) of Ukraine of the Institute of Public Education. December 21, 1925 – March 30, 1926]. File 473. Inventory 1. Fund P. 7. Dnipro: Derzhavnyi arkhiv Dnipropetrovskoi obl. 165 ark. (in Ukrainian).

Reabilitovani istoriieiu [Rehabilitated by history]: u 27 tomakh. Dnipropetrovska oblast, 2009. Dnipropetrovsk: Monolyt, kn. 1 (in Ukrainian).

Reheiko, I. Yu., 2010. *Pidhotovka naukovykh i naukovopedahohichnykh kadrov vyshchoi kvalifikatsii v Ukraini u KhKh – pochatku KhKhI stolittia: istoriohrafichni aspekty* [Training of scientific and scientific-pedagogical personnel of higher qualification in Ukraine in the XX – beginning of XXI century: historiographical aspects]. *Pedahohichniy dyskurs* [Pedagogical discourse]: zb. nauk. pr. Khmelnytskyi: Khmelnytsk. hum.-ped. akadem., vyp. 7, pp. 189–194 (in Ukrainian).

Richni zvity instytutiv narodnoi osvity. 11 sichnia 1925r. – hruden 1927 r. [Annual reports of public education institutes. January 11, 1925 – December 1927]. File 289. Inventory 5. Fund 166. Kyiv: TsDAVO Ukrainy. 711 ark. (in Ukrainian).

Savchuk, V. S., Kushlakova, N. M., Riabchenko, O. L., 2019. *Dnipropetrovskyi Instytut sotsialnoho vykhovannia: vynyknennia, transformatsii, naslidky* [Dnipropetrovsk Institute of Social Education: the emergence, transformation, consequences]. *Universum istorii ta arkeolohii* [Universum Historiae et Archeologiae]. Dnipro, t. 2 (27), vyp. 1, pp. 125–139 (in Ukrainian).

Tkachenko, V. V., 2009. *Diialnist naukovodoslidnykh kafedr u vyshchykh navchalnykh zakladakh ta orhanizatsiia haluzevoi nauky v USSR u 1920–1930 rokakh* [The activities of research departments in higher educational institutions and the organization of branch science in the Ukrainian SSR in 1920–1930]. *Hileia: naukovyi visnyk* [Gilea: Scientific bulletin]: zb. nauk. pr. Kyiv: Nats. ped. un-t im. M. P. Drahomanova, vyp. 23, pp. 75–83 (in Ukrainian).

Ya. S., 1923. *Kulturnoe shefstvo* [Cultural patronage]. *Student revoliutsii* [Student of the revolution]. № 6, p. 93 (in Ukrainian).